

МЁРСКАЯ ДАЎНІНА

2012 год кнігі

Выданне рады музеяў ДУА "Міёрская СШ №3" гуртка
"Арганаўты мінулага"

№18-19, чэрвень-ліпень 2012 г.

• НАШЫ НАВІНЫ

У НУМАРЫ:

• ПАДАРУНКІ МУЗЕЮ

• РУПЛІЎЦЫ МУЗЕЯ • ХАЛАКОСТ У МЁРАХ • УСПАМІНЫ ПРА ТОМКА Я. А. • ДАСЛЕДАВАННІ ГУРТКА

НАШЫ НАВІНЫ

У нашай школе адбылася чарговая 3-я навукова-практычная канферэнцыя "Эўрыка".

Яе работа праходзіла па трох секцыях. Вучаніца 8 "А" класа Кураш Юлія падрыхтавала працу "Гісторыя парасона", а Мішчанка Дзіяна, з гэтага ж класа, выступіла з дакладам "Фея мораў". Навуковым кіраўніком гэтых даследаванняў з'яўлялася настаўніца гісторыі Будзько Наталля Іванаўна.

Пад час школьнай канферэнцыі

Як заўсёды, паспяхова выступіў сябра гуртка "Арганаўты мінулага" **Кандратовіч Ігар**. Яго даследчая праца "Рэчы побыту як гістарычныя крыніцы для вывучэння жыцця вясковага святара ў канцы 19 – пачатку 20 стагоддзя" была адзначана дыпламам першай ступені. Даследаванне было заснавана на шматлікіх дакументальных крыніцах, якія захоўваюцца ў навукова-дапаможных фондах музеяў нашай школы. Навуковы кіраўнік яго працы — дырэктар гістарычнага музея

Ермалёнак В.А.

Музей наведала навуковая экспедыцыя супрацоўнікаў "Яўрэйскага гістарычнага інстытута ў Польшчы" на чале з яго дырэктарам **Кшыштафам Беляўскім** і супрацоўнікамі факультэта гісторыі і сацыялогіі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я.Купалы, якія займаюцца гісторыяй стварэння віртуальнага музея гісторыі яўрэяў на Беларусі.

У музеі навуковая экспедыцыя па гісторыі яўрэяў

Кіраўнік гістарычнага музея СШ №3 **Ермалёнак В.А.** правёў для навуковай экспедыцыі экскурсіі па музеях, пад час якіх асабліваю ўвагу звярнуў на гісторыю яўрэйскага насельніцтва на Мёршчыне. Азнаёміў з прадметамі матэрыяльнай культуры яўрэяў, якія зберагаюцца ў нашых музеях. Потым для даследчыкаў была праведзена экскурсія па горадзе, дзе захаваліся дамы мёрскіх яўрэяў, пабывалі на магіле расстраляных фашыстамі вязняў мёрскага гета. Дзякуючы прадстаўнікам экспедыцыі, былі прачытаны надпісы на іўрыце, якія захаваліся на

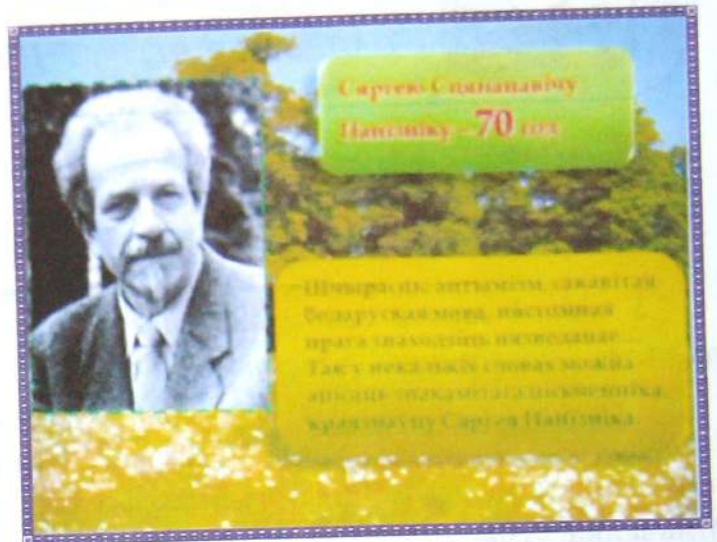
месцы расстрэлу мёрскіх яўрэяў. Здымкі рарытэтаў, якія захоўваюцца ў нашых музеях, будуць размешчаны ў музеі гісторыі яўрэяў на партале “Віртуальны штэтл”, што дазволіць зрабіць вядомымі нашы экспанаты ўсяму свету.

Цікавую знаходку перадала ў гістарычны музей вучаніца 6 “В” класа Баравік Карына. Пад час рамонту падлогі яе бацька знайшоў кавалак каменя з невядомымі знакамі. Літары былі невядомымі і таму незразумелыя. Спачатку былі думкі, што пад тым каменем знаходзіцца скарб. Але Карына паклікала нас на дапамогу і адразу мы прыйшлі да высновы, што гэта частка надгробка з яўрэйскай магілы. Але як ён тут апынуўся? У раёне вуліцы Горкага ніколі не існавала яўрэйскага могільніка. Хутчэй за ўсё камень быў паложаны пад бэльку падлогі, калі ў пачатку 60-х гадоў будаваўся ў Мёрах мясакамбінат, і большая частка яўрэйскіх магілаў была знішчана. У гады пануючага атэізму і гістарычнага бяспамяцтва не існавала ніякай павагі да памяці памерлых, вось чаму і выкарысталі надгробак для будаўнічых мэтаў.

На частцы надмагільнага каменя, якая захавалася, удалося прачытаць некалькі радкоў: “Тут ляжыць у супакоі вучоны чалавек Якаў...”. У яўрэяў адукаваных людзей называлі “вучонымі”. Надмагілле адносіцца да трыццатых гадоў 20 стагоддзя. Дарэчы, з ўсяго яўрэйскага некропаля ў Мёрах захавалася толькі два надгробка, якія знаходзяцца у раёне Мёрскага мясакамбіната. Шчырае дзякуй

Карыне і яе бацьку за тое, што не знішчылі адну з нямногіх памятак яўрэйскай гісторыі.

У маі ў нашай школе адбылося святкаванне юбілею нашага знакамітага паэта Сяргея Сцяпанавіча Панізніка.

Пад час урачыстасці вядучыя— дзесяцікласніцы Аляксеева Наталля і

Афанасьева Наталля азнаёмілі прысутных з асноўнымі біяграфічнымі звесткамі паэта.

Мультымедычная ўстаноўка дапамагала больш эмацыянальна перадаць разнастайныя дасягненні нашага славутага дзеяча на ніве літаратуры. Пад час мерапрыемства прагучала шмат вершаў Сяргея Сцяпанавіча ў выкананні вучняў з розных класаў, гучалі яго песні і словы з дыска “Арэлі”, фальклорныя запісы, якія зрабіў наш паэт і крязнаўца. Настаўнік гісторыі Ермалёнак В.А., сябра

С.С.Панізніка, распавядаў вучням аб самаахвярнай працы і грамадзянскай пазіцыі паэта, яго краязнаўчай дзейнасці і рознабаковых захапленнях. Урачыстасць у гонар юбілею С. С. Панізніка, спадзяёмся, будзе садзейнічаць выхаванню самасвядомасці школьнікаў, павагі да роднай мовы, любові да роднага краю. Сцэнарый свята падрыхтавалі настаўніцы беларускай мовы і літаратуры Панізнік Алена Іванаўна, Гагалінская Наталля Леанідаўна.

У гістарычным музеі нашай школы на працягу двух месяцаў будзе працаваць выстава, прысвечаная юбілею С. С. Панізніка.

На ёй будуць прадстаўлены кнігі паэта і публіцыста, пасведчанні, ўзнагароды, фотаздымкі (якія адлюстроўваюць жыццёвы шлях нашага земляка), шматлікія граматы, нават тыя, якія ён атрымаў, будучы вучнем Лявонпальскай школы. Наведвальнікі ўбачаць частку калекцыйных збораў: канверты, паштоўкі, этыкеткі ад запалак. Захаваўся нават ранец, з якім хадзіў будучы паэт у школу, амаль 60 год назад. На выставе можна ўбачаць і шматлікія кнігі беларускіх пісьменнікаў з аўтографамі—падарункі С.С. Панізніку.

КАНФЕРЭНЦЫЯ Ў ВІЦЕБСКУ

У маі адбылася міжнародная навукова-практычная канферэнцыя “Вайна 1812 года: падзеі, лёсы, памяць”. Арганізатарамі канферэнцыі былі навукоўцы

гістарычнага факультэта Віцебскага педуніверсітэта і м.я П.М.Машэрава. У праграму канферэнцыі былі ўключаны 83 даклады навукоўцаў і краязнаўцаў з Віцебшчыны, Магілёва, Гродна, Мінска, Брэста. Былі і прадстаўнікі замежжа: Францыі, Латвіі, Украіны.

Асабліва шмат было прадстаўлена дакладаў з Расіі. Шырокая геаграфія гарадоў, адкуль навукоўцы прыехалі або даслалі свае выступленні: Санкт-Пецярбург, Бранск, Курск, Краснадар, Разань, Чэбаксары, Пенза і інш.

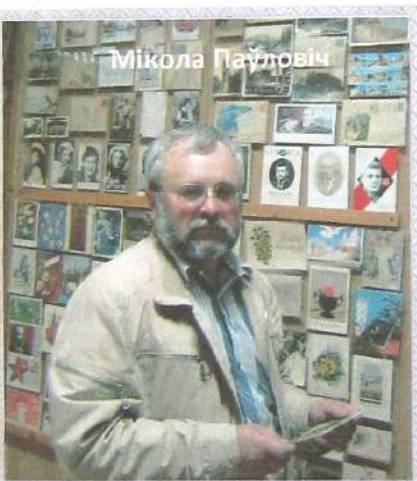
У канферэнцыі прымаў удзел і выступаў з дакладам “Мёршчына ў вайне 1812 года” кіраўнік гістарычнага музея Ермалёнак В.А. Матэрыялы яго выступлення будуць надрукаваны ў наступным нумары нашай газеты. Канферэнцыя паказала, што не гледзячы на тое, што прайшло 200 год з падзей вайны 1812 года, але па-ранейшаму ў яе гісторыі шмат “белых плямаў” і міфаў. Даследаванні, якія прагучалі на канферэнцыі, сталі крокам насустрач у вывучэнні гэтай тэмы і развенчванню яшчэ царскіх поглядаў на вайну 1812 года. Асабліва цікавымі былі выступленні Лукашэвіча А.М. “Расійская тактыка “Выпаленай зямлі””: планы і іх прымяненне

на беларускіх землях летам 1812 года”; Баўтовіча М. “Генерал Кульнёў: стварэнне міфу”; Бубалы А. “Паўночны напрамак. Дрысеншчына ў вайне 1812 года”; Кузняцовай Т.Н. “Вайна 1812 года ў гістарычнай памяці латышоў (Латвія, 1930-я гады) і інш. Даклады канферэнцыі стануць падмуркам для далейшага вывучэння гэтай падзеі. Гэтану будзе садзейнічаць выдадзены зборнік дакладаў канферэнцыі, надрукаваны як раз да яе пачатку.

РУПЛІЎЦЫ МУЗЕЯ

Мы заўсёды з нецярпеннем чакаем у госці краязнаўцу з Даўгаўпілса Міколу Паўловіча, бо ён кожны раз прывозіць у нашы музеі шмат экспанатаў. І размова з апантаным калекцыянерам і збіральнікам старажытнасцяў заўсёды бывае змястоўнай і карыснай.

Вось і на гэты раз ён прывёз цэлую калекцыю манет замежных краін, пераважна другой паловы 20 стагоддзя. Больш дваццаці з іх не было ў фондах нашага музея. Цікавыя манеты былі з Саудаўскай Аравіі, Афганістана, Кітая, Егіпта, Мексікі, Фінляндыі, Бельгіі і г.д.

Манеты — падарунак М. Паўловіча

Для гістарычнага музея быў перададзены падсвечнік, нямецкая пячатка першай сусветнай вайны.

Для музея кнігі і друку Мікола перадаў камплекты савецкіх паштовак пра Пушкіна, Дастаеўскага, Гоголя, даваенных латышскіх паштовак. Рэдкі экзэмпляр часопіса “Ілюстраваная Расія” надрукаваны ў 1937 рускімі эмігрантамі ў Францыі і змяшчае артыкул пра пінскага епіскапа. Цікавая і разнастайная калекцыя значкоў з Латвіі, Нарвегіі, Ірландыі. Пад час гутаркі быў абмеркаваны план сумесных пошукаў нашага гуртка на Браслаўшчыне.

Калекцыю віншавальных паштовак 60-80 гадоў 20 ст. перадала ў музей Лявіцкая Антаніна Канстанцінаўна і яе ўнучка Алёся. У паштоўках было і шмат маленькіх абразкоў, сярод іх найбольш

цікавы з выявай Маці Божай з падзякай на ахвяраванне будаўніцтва касцёла ў Ідолце. Арыгінальным экспанатам для нашага музея стаў і скураны шлем савецкага ваеннага лётчыка 50-х гадоў 20 стагоддзя, малітоўнік на польскай мове другой паловы 20 ст., медаль “Ветэран працы”, старыя навагоднія цацкі.

ХАЛАКОСТ У МЁРАХ

Як і ва ўсіх беларускіх мястэчках, да вайны большасць насельніцтва Міёр складалі яўрэі. Сяліцца ў гэтай мясцовасці яны пачалі ў 60-я гады XIX стагоддзя. У 1862-ім з’явіліся ў Вільнове, потым — у Паданых, Лявонпалі, Новым Пагосце і іншых населеных пунктах. Запольскім часам іх колькасць значна павялічылася, толькі ў Міёрах жыло больш 700

пры ўсёй наяўнасці местачкоўцаў у тысячу чалавек.

Асноўнымі заняткамі гэтага насельніцтва былі гандаль і рамяство: закуплялі і перапрадавалі лён, скуры, зерне, драўніну, задавальнялі вяскоўцаў рознай драбязой. Яўрэі былі краўцамі, шаўцамі, кавалямі, яны выраблялі скуры, трымалі крамы. Так, Ш. Дэйч меў аптэчныя склады, прадавалі шаўковыя тканіны Л. Фількільштэйн, З. Сыскін, Ф. Вейцкін. Уладальнікі шматлікіх галантарэйных крамаў — С. Дзедзін, Р. Кочар, Х. Кушнір, Е. Рыф, Е. Сасновік, А. Шэйкін. Кафэ належала Л. Дрэйзіну. Сельскагаспадарчымі таварамі гандлявалі Б. Арон у Чэрасах, Р. Эстраў у Слаўшчызне, а ў Міёрах — С. Эстрын, С. Трумін. Кавалём у Чэрасах з'яўляўся Я. Борск.

Але сама больш сярод яўрэяў было краўцоў, толькі ў Міёрах—больш трыццаці, гэта Р. Шэйнер, Ф. Абрамовіч, Я. Кукель, Я. Шэйнер, І. Іцін, З. Кот, Я. Мінкін, Ё. Мідашэўскі і іншыя. Гандлявалі драўнінай С. Бімбард, Г. Маркман, І. Шві, ільном—М. Арон, Д. Берман, Б. Эйнкарн, І. Кочар, З. Пінцаў, В. Шэйнер.

Да гэтай пары захаваліся сельскагаспадарчыя машыны, якія дастаўляў у нашы мясціны М. Рубін. Насеннем і хімічнымі ўгнаеннямі гандляваў Ц. Ульрых. Дзве местачковыя пякарні належалі Л. Гелеру і Г. Тэйтэльбаўму, які яшчэ займаўся продажам у розніцу разнастайных тавараў. У піўных гаспадарылі З. Качар і Х. Шост, у рэстаране — Р. Горчак. Рэзалі жывёлу Т. Беткман, Я. Эстрын, М. Кацаў, І. Крывіцкі, Л. Ханін і іншыя. Скуры і скураныя вырабы куплялі і прадавалі А. Дрэйзін, Я. Фрумін, Б. Кайдараў, М. Кочар, Крайнер, Д. Гельпрын, О. Качаў. Рэалізавалі харчовыя тавары Д. Дрэйзін, Д. Эйнгель, Л. Эстраў, Е. Крайнаў, Г. Ліфлянчык, Г. Галубцоў, Я. Люлінскі, Д. Мунц, Б. Пайкін, Г. Розман, З. Самерсон, Р. Сегал, І. Берсан, Г. Бубнеў, С. Капылоў, П. Пінцаў.

У Міёрах займаўся вырабам сукна В. Гедройц, часаў воўну ў Чэрасах Е. Арон, у мястэчку яго калегай быў Е. Кораб. Нямала местачкоўцаў займалася біржавымі справамі.

Брокерамі з'яўляліся І. Дрызін, Р. Шэйнар, Г. Мордухаў, І. Эстраў, Р. Шэйнер.

У Міёрах і Вільнове знаходзіліся сінагогі, пачатковыя яўрэйскія школы, дзейнічалі шматлікія сіянісцкія арганізацыі.

Адносіны яўрэяў з мясцовым насельніцтвам

былі ў асноўным талерантнымі. Выключэннем стала сутычка ў Вільнове, дзе была спалена сінагога. Але мірнае жыццё перакрэсліла вайна. Адразу пасля акупацыі фашысты ў Міёрах стварылі гета, якое размяшчалася паміж сучаснымі вуліцамі Леніна, Кірава, Камуністычнай і Камсамольскай. Выходзіць адсюль без спецыяльнага дазволу забаранялася. На адзенні яўрэяў былі нашыты жоўтыя зоркі. Але гэта напачатку не надта перашкаджала ўзаемаадносінам з мясцовым насельніцтвам: ля агароджы ішоў гандаль прадуктамі, абмен рэчамі. Яўрэйскія рамеснікі працягвалі шыць адзенне, рамантавалі абутак. Але з часам адносіны акупантаў да іх становіліся ўсё больш жорсткімі. Немцы стварылі ў гета орган самакіравання юдэнрат на чале з Шымонам Голдзіным, жыхаром Вільнова, які яшчэ за польскім часам узначальваў прафсаюз гарбароў у нашай мясцовасці, з'яўляўся вядомым грамадскім дзеячам.

Дарослае насельніцтва немцы вадзілі пад канвоем на працу на лесазавод, дзе мужчыны рабілі драўляныя скрынкі, і ў швейную майстэрню, дзе шылі ўніформу для нямецкіх салдат. Умовы былі цяжкія, рабочы дзень працягваўся па 16 гадзін. Стымулам было абяцанне ў хуткім часе даць волю. Паўсюдна віселі лозунгі на нямецкай мове “Праца робіць свабодным”.

Трагедыя адбылася 2 чэрвеня 1942 года. Пра яе ў фондах музея СШ №3 захаваліся шматлікія ўспаміны відавочцаў тых падзей А. Шульмана, Н. Сцепулёнка, І. Вараб'ёва, С. Цыпінай, М. Карніцкай, Т. Івінай, Я. Баркоўскай, Я. Цыпіна і яго маці і іншых. Некалькі гадоў таму да нас прыезджалі сёстры Кейдаравы, яны падаравалі кнігу на іўрыще "Лёс 77 азёраў", а пазней даслалі дыск з яе перакладам на англійскую мову. Аўтару ўспамінаў, 15-гадовай Лейбе, удалося ўцячы з-пад расстрэлу. Вось уся гэтая дакументальная спадчына дае магчымасць аднавіць падзеі таго жудаснага дня.

... 2 чэрвеня 1942 года ранкам немцы сагналі ўсіх яўрэяў з гэта ў вялікія хлявы. Яны сцвярджалі, што вечарам усіх адпусцяць, і многія ў гэта верылі. Толькі Залман Школьнік, які ўжо перажыў падобную сітуацыю, сцвярджаў, што ўсіх расстраляюць, як гэта здарылася ў Ёдах. Але спачатку яму ніхто не верыў. Потым першую групу жыхароў гэта вывелі на рыначную плошчу, што размяшчалася на месцы сучаснай СШ №1. Людзей паставілі на калені і абшукалі, каб адабраць каштоўнасці.

Потым калону пад канвоем пагналі ва ўрочышча Крукаўка, дзе ваеннапалонныя ўжо выкапалі вялікія ямы. Старых, нямоглых і хворых везлі на павозках. На месцы ўсіх прымушалі распрануцца дагала, потым па некалькі чалавек ставілі на дошкі праз рвы, немцы і паліцэйскія стралялі ім у спіну. Некаторыя валіліся параненымі, нават жывымі і потым былі пахаваны пад мёртвымі. Стрэлы не маглі заглушыць крыкі і стогны няшчасных.

Пасля знішчэння першай калоны ўзяліся за другую. Былы настаўнік Міёрскай школы Іцхак Арон перадаў моладзі, якая яго добра ведала: "Калі будзе каманда пастроіцца па чатыры, разбягайцеся ў розныя бакі". Многія ўжо зразумелі, які лёс іх чакае і паспрабавалі ўцячы. Яны кінуліся ў напрамку возера, але немцы і паліцэйскія былі напегатове і адкрылі такія шчыльны агонь, што большасць загінула на месцы, частка патанула. Адзін з яўрэяў уцякаў разам з маленькім сынам. Яго ён пакінуў на пінжаку, а сам кінуўся ўплаў. Хлопчыка знайшлі немцы і забілі, а яго бацька, які звярнуўся за дапамогай да сялян, што за

возерам узводзілі хлёў, быў аглушаны сякерай. Яго пагрузілі ў фурманку і прывезлі ў Міёры, за што немцы далі тры пуды солі. Пасля вайны гэтыя сяляне Суравец і Колас былі асуджаны на 25 гадоў лагераў.

З гэтай групы ўцекачоў удалося выратавацца 15-гадовай Лейбе Арон. Некалькі месяцаў яна хавалася ў лесе, пакутуючы ад голаду і холаду. Большасць сялян, нават якія добра ведалі дзяўчынку, не асмельваліся ёй дапамагчы, а некаторыя пагражалі выдаць немцам. Нават сям'я лесніка Мараза, якой да вайны дапамагаў бацька Лейбы, цяпер не толькі не прытуліла яе, але не дала кавалка хлеба, затое сям'я Кашкураў з Александрова накарміла, забяспечыла ежай і адзеннем.

Ратуючыся ад голаду і адзіноты, дзяўчына зноў трапіла ў гэта Відзаў, і там ёй удалося ўратавацца ў час расстрэлу, была толькі паранена ў руку. Разам з іншымі міёрскімі ўцекачамі яна схавалася на балоце Ельня.

Больш пашанцавала яўрэям з трэцяй калоны. Сонца ўжо кацілася да захаду, і жыхары вёскі Русачкі гналі кароў з пашы непадалёку ад месца расстрэлу. Пастухі наўмысна ці то з-за цікаўнасці прыпынілі статак. Калі яўрэі кінуліся ўцякаць, то заўважылі, што немцы не страляюць па каровах, а за імі былі хмызнякі. Ды і цямнела. Вось гэтыя абставіны і ўратавалі не менш 40 чалавек. Парознаму склаўся іх лёс. Так, Блюма Голдзіна праляжала ў возеры да ночы, хаця па ёй стралялі. Пазней яна хавалася ў знаёмых сялян. Іосіф Любінскі з сынам Сролам знайшлі прытулак у знаёмых сялян Анашкаў у вёсцы Блажкі. Пазней яны абодва сталі партызанамі. Уратаваўся Навум Кайданаў з трыма дзецьмі.

У Міёрах аднымі з самых багатых былі Энгелі. Некаторых старэйшых з сям'і расстралялі бальшавікі яшчэ да вайны, а іх дзеці Муля і Роза ўцяклі ў час расстрэлу ад немцаў. Роза схавалася на гарышчы перад тым, як усіх выводзілі на плошчу, знаходзілася там тры дні, потым скіравалася ў Чэрасы. Мулю прытуліў жыхар Дзісны Георгій Марозька. А вось селянін Шчасны з Чэрасаў, калі адзін яўрэй прыйшоў да яго за сваім кажухом, засек няшчаснага сякерай.

Успаміны аб Героі Савецкага Саюза Томка Ягору Андрэвічу

Пад час правядзення расійска-беларускай акцыі "Радзіма марскіх герояў" у Смаленску і Віцебску аб Герое Савецкага Саюза віцэ-адмірале Томка Я. А. было сказана шмат добрых слоў, у памяць аб ім расійскі бок перадаў Віцебску, для наступнай усталёўкі ў Мёрах, мемарыяльную пліту з партрэтам Ягора Андрэвіча. На партрэце, побач з шматлікімі ўзнагародамі, выразна глядзіцца расійскі ордэн "Мужнасць", які шматлікае мне нагадаў...

П а с л я заканчэння ВВМУ (вышэйшай ваенна-марской вучэльні) п а д в о д н а г а плавання я служыў на дызельнай падводнай лодцы "С-273" у складзе 14-й асобнай брыгады падводных лодак (ПЛ) СФ (Савецкага флота) ў пас.

Грэміха. У гэты час ужо пачалі паступаць на СФ атамныя падводныя лодкі. Першая атамная ПЛ "К-3" дала падводны ход 04.06.1958 у 10 г. 03 хв. (камандзір Асіпенка Л. Г.). Мы, маладыя афіцэры пачалі падаваць рапарта з просьбай аб пераводзе на атамныя субмарыны. Напісаў такую заяву і я. Маё жаданне рэалізавалася толькі ў 1966 г. У тым жа годзе 14-я АБПЛ (асобная брыгада падводных лодак) была ператворана ў 17-ю дывізію падводных лодак. У яе склад увайшлі дадаткова АПЛ "К-8" (атамная падводная лодка), "К-11", "К-27". Для АПЛ "К-27" быў прызначаны і другі – 426-ы экіпаж падводных лодак. У гэты экіпаж у 1966 г. я і быў прызначаны старэйшым штурманам. Тут упершыню і сустрэўся з

Я. А. Томка

будучым Героем Савецкага Саюза, тады яшчэ капітанам 3-га рангу, старпамам (старэйшым памочнікам) камандзіра гэтага экіпажа Томка Я. А., сваім земляком, бо я родам з Гарадокскага раёна, г/п Езярышча, адкуль і ляжаў мой шлях у падводнікі. Ягор Андрэвіч адразу прыцягваў да сябе ўвагу ўсім сваім знешнім выглядам: ахайнай ваенна-марской формай, акуратнай прычоскай, а таксама – ідэальным парадкам у кабінеце (ўсё неабходнае было пад рукой).

Адразу кінуўся ў вочы Карабельны статут і Кіраўніцтва па барацьбе за жывучасць падводнай лодкі, якія, як высвятлілася пад час радыяцыйнай аварыі на АПЛ "К-27", ён ведаў бездакорна і ўмеў практычна рэалізаваць пры барацьбе з радыяцыйнай небяспекай. Ягор Андрэвіч не цяпеў безадказнасці, прымітыўных ведаў правіл падводнай службы. На занятках з намі, кіраўнікамі падпадзяленняў, заўсёды дабіваўся выразнага і глыбокага разумення вывучаемай тэмы, умення практычна ўжываць веды на падводнай лодцы. На трэніроўках па барацьбе за жывучасць непасрэдна на АПЛ, пры адпрацоўцы задач ЛВД на УТС дабіваўся неабходных вынікаў, уплываў на экіпаж асабістым прыкладам. Ён заўжды карыстаўся аўтарытэтам у камандаванні дывізіі як адзін з лепшых старпамаў. Пры ўсёй строгасці да сабе і да экіпажа яго ніяк не назавеш служакам і фармалістам, ён заўсёды знаходзіў словы падтрымкі для нас, афіцэраў-падводнікаў, не скупіўся на заахвочванне адзначыўшыхся па службе. На экіпажных святах і асабістых урачыстасцях афіцэраў экіпажа ўмеў быць душой кампаніі. Калі мне было прысвоена чарговае воінскае званне "капітан 3-га рангу" на таварыскай вячэры камандзір экіпажа Навіцкі Генадзь павіншаваў мяне, уручыў новыя пагоны, а Ягор Андрэвіч пажадаў насіць пагоны старэйшага афіцэра ВМФ (ваенна-марскога флоту) з гонарам і годнасцю. У 1967 г. я быў пераведзены непасрэдна на АПЛ "К-27" на раўназначную пасаду старэйшага штурмана. АПЛ праходзіла мадэрнізацыю ядзернай энергетычнай усталёўкі (ЯЭУ). Па тых часах, гэта была адзіная АПЛ у СССР, ды і ў свеце, на якой у якасці цепланосьбіта ў першым контуры выкарыстоўваўся вадкі сплаў "вісмут-свінец". АПЛ, па тайных звестках, рыхтавалася да кругасветнага плавання. 19 мая 1968 г. "К-27" з двума экіпажамі на борце выйшла ў адзін з палігонаў Баранцавага мора,

Большасць яўрэяў, якія збеглі з гета, утварылі на балоце Ельня партызанскі атрад, там жа ў лагеры хаваліся дзеці і жанчыны. Шмат зрабіў для іх выратавання Ягор з Мнюхоў, які загінуў ужо пасля вайны. Усяго ў атрадзе былі 43 чалавекі, сярод якіх Давыд Гельман, Ісак Макутонін, Ніхамчын, Ціві-Мэндаль Макутонін (загінуў), Іцік Арон, Абрам Крывіцкі і іншыя.

Уцекачоў было нямала, каб іх сабраць зноў, немцы расклеівалі адозвы, заклікаючы іх у гета Глыбокага, абяцалі жыццё. Ад сялян патрабавалі даваць павозкі і ежу тым, хто туды будзе дабірацца. Толькі там усё паўтарылася.

У Міёрах былі расстраляны не толькі мясцовыя яўрэі, але і жыхары Лявонпаля, Вільнова, Паданых, іншых населеных пунктаў. У нашай кнізе “Памяць” падаецца 668 прозвішчаў, па дадзеных Яд Вашэма тут знайшлі апошні спачын 776 чалавек. Самым маленькім Бэрку Меерсану і Хаіму Фрумкіну было толькі па некалькі месяцаў, Залману Качару і Хаіму Абрамовічу — далёка за 80.

Яму з расстралянымі закапвалі таксама палонныя. Пяску для гэтага не хапала, кроў струменіла ў канавы. Фашысты загадалі мясцовым сялянам на падводах падвозіць пясок яшчэ два тыдні да магіл, якія нібы “дыхалі”.

Пасля вайны Эфраім Цымін, які вярнуўся з фронту, спрабаваў са сваім сябрам Ніхамчынам раскапаць пахаванне, каб апазнаць сваякоў. Пазней яны ўспаміналі, што не маглі разбіць пясок нават ломам, ад крыві ён сцэментавануўся.

Трагедыя Крукаўкі на гэтым не закончылася. Пазней там расстрэльвалі цыганоў.

Помнік на месцы расстрэлу яўрэяў

Цяпер пра тыя жудасныя дні нагадвае толькі сціплы помнік на невялікім насыпе сярод ліп, абнесеныя жалезнай агароджай. Ён пастаўлены ў 70-х гадах мінулага стагоддзя.

У ствараемай экспазіцыі Верхнядзвінскага музея знаходзіцца цікавы здымак “ Яўрэйскае вяселле ў Мёрах 1937 год”. Перадаў гэты здымак для будучага музея Шэйнер Пётр Самуілавіч. Да вайны ён жыў у Мёрах, удзельнічаў у Вялікай Айчыннай вайне, таму пазбег гібелі пад час расстрэлу мёрскага гета. А вось уся яго шматлікая радня, (Шэйнераў было ў Мёрах больш за 40 чалавек) была расстраляна. Як ён апавядаў, на здымку вяселле яго дваюраднай сястры Шэйнер Лейбы Іоселеўны, 1917 года нараджэння, яго маленькі брацік, а таксама бацькі, сваякі і блізкія. На здымку больш 30 асоб. Із іх ацалелі толькі ён і адна дзяўчына з Лявонпаля, астатнія былі расстраляны 2 чэрвеня 1942 года. Калі яўрэяў гналі да ямаў, некаторыя і сталі выкідваць сямейныя здымкі, дакументы, самае дарагое, што трымалі з сабою да апошняга. Вось, напэўна, і маці Пятра, Шэйнар Роза Хаімаўна 1896 года нараджэння, якая трымала гэты вясельны здымак перад самым расстрэлам, пазбавілася ад яго, спадзеючыся, што хто-небудзь перадасць яго, калі сын вернецца з фронту. І, сапраўды, цуд адбыўся. Менавіта гэту фатаграфію падбрала непадалёку ад месца расстрэлу адна мёрская жанчына. Калі прыехаў з фронту Пётр Самуілавіч, перадала яму ў 1947 годзе. На адваротным баку здымка напісана малітва да Бога, каб ён зжаліўся над народамі, які церпіць такія жахі. Пазней П.С.Шэйцнер працаваў у Верхнядзвінску, а потым выехаў у Цюмень. Гэты здымак яшчэ раз нагадвае нам аб трагедыі, якая адбылася па віне фашысцкіх злачынцаў.

яўрэйскае вяселле ў Мёрах, 1937 год

Падводная лодка К-27

для выпрабавання ЯЭУ пасля мадэрнізацыі. 24 мая, на завяршальным этапе выпрабаванняў, пасля надання самага поўнага ходу абедзвюма турбінамі, шум працуючых механізмаў прарэзаў злавесны сігнал: 3 разы равуном "Радыяцыйная небяспека". Не буду апісваць падрабязнасці дзеянняў камандзіра АПЛ Лявонава Паўла і самаадданага дзеяння членаў двух экіпажаў ва ўмовах высокіх узроўняў радыёактыўнага выпраменьвання з першага контуру, распаўсюдзіўшыхся па ўсіх адсеках АПЛ. Адзначу толькі, што і ў гэтых умовах Ягор Андрэевіч выявіў свае лепшыя якасці. Ён аналізаваў складаючыся становішча сумесна са старпамам ПЛ "К-27" Вараб'евым Юрыем, дакладваў рэкамендацыі камандзіру Лявонаву. У гэтым крытычным становішчы выявіў мужнасць, заспакаяльна дзейнічаў на асабісты склад двух экіпажаў. Нажаль, гераічныя намаганні аварыйных партый, аснову якіх складалі спецтрумныя, не ліквідавалі аварыю ЯЭУ левага борта і яна была выведзена з дзеяння, а АПЛ на ўсталёўцы правага борта вярнулася ў Грэміху, дзе нас ужо сустракала служба радыяцыйнай бяспекі і медыцынская служба базы. Асабісты склад двух экіпажаў падвергнуўся моцнаму ўздзеянню іанізуючых выпраменьванняў. З прыбыццём у базу на Томка Я. А. была ўскладзена задача арганізацыі медыцынскай дапамогі экіпажам, пры дыягназе ў большасці "Вострая прамянёвая хвароба". І ў гэтых экстрэмальных умовах Ягор Андрэевіч, сам пакутуючы ад іанізуючых параз, выявіў цвёрдую волю, арганізаваў выкананне ўсіх патрэбных для такога выпадку мер. Вядома, малалікая медыцынская служба Грэміхі не магла аказаць патрэбную дапамогу 140-ка членам двух экіпажаў. Было вырашана даставіць нас у Ленінградскі ваенна-марскі шпіталь. І зноў непасрэдная арганізацыя пагрузкі пацярпелых экіпажаў на прыбыгшы

крэйсер, падтрымка маральнага духу сярод нас была даручана Томка. У Севераморску пацярпелыя экіпажы прыняў на борт самалёт і даставіў у Ленінград. Увесь час знаходжання ў Ленінградскім ваенна-марскім шпіталі і потым у санаторыі Ягор Андрэевіч аказваў арганізацыйную дапамогу медперсаналу, па магчымасці падтрымліваў падводнікаў пры атрыманні паведамленняў ад кіраўнікоў шпіталя аб першых смерцях нашых таварышаў: Ваяводы, Пятрова, Грышчанка, Панамарова, Кулікова, Лагунова... Пасля курсу лячэння шматлікія члены нашых экіпажаў пакінулі флот, перайшлі ў іншыя злучэнні, былі звольнены ў адстаўку па стане здароўя.

У наступным з Томка Я. А. я сустрэўся ў складзе 1-й флатыліі падводных лодак СФ у сярэдзіне 70-х гг. мінулага стагоддзя. Ён праходзіў службу на камандных пасадах у 11-й дывізіі, а я ў суседняй – 6-й дывізіі ў экіпажы АПЛ праекту 705. Сустрэкаліся больш па справах службы, а як землякі і былыя калегі – усё радзей. У кожнага былі свае справы, але і пры рэдкіх сустрэчах прыцягвалі ўвагу на сябе яго чалавечыя якасці, беражлівыя адносіны да жонкі. Пад час галаснасці, пасля развалу СССР як грамадзянін Расіі Ягор Андрэевіч нараўне з іншымі грамадзянамі Расіі, якія праходзілі службу на "К-27" пад час аварыі, быў узнагароджаны ордэнам "Мужнасць". Удзельнікі аварыі, якія пражываюць у іншых рэспубліках, узнагароды не атрымалі. У апошні раз з Ягорам Андрэевічам сустрэліся на канферэнцыі Беларускага Саюза Ваенных Маракоў у 2006 г. у г. Мінску. Тады, у год выбараў прэзідэнта, у г. Мінск прыбыла група адміралаў – Герояў Савецкага Саюза, якая складалася з Чарнавіна В. Н., Матушкіна Л. А., Томка Я. А. Яны ўдзельнічалі ў працы нашай канферэнцыі, дзяліліся ўспамінамі, распавядалі аб стане ВМФ Расіі і планах яго адраджэння. Пад час выступу Ягор Андрэевіч пазнаў мяне ў шэрагах дэлегатаў і са словамі: "А вось і мой штурман" прадставіў мяне канферэнцыі. Больш працягла гутарка паміж намі адбылася пасля канферэнцыі, пад час таварыскай вячэры. Успаміналі нашых таварышаў, якія пайшлі з жыцця пасля аварыі на "К-27". Наша сумесная служба ў 426-ым экіпажы і на АПЛ "К-27" была перарвана трагічнымі падзеямі на гэтай субмарыне. Памяць аб Героі Савецкага Саюза, віцэ-адмірале Томка Я. А., рана пайшоўшых з жыцця не без наступстваў ядзерна-радыяцыйнай аварыі, я буду захоўваць да канца

сваіх дзён і ганарыцца, што жыццё звяло мяне з гэтым выдатным чалавекам.

Штурман А. М. Кавалёў

Капітан 1-га рангу ў адстаўцы А. М. Кавалёў

27.03.2012 Пераклад з рускай мовы
І.Кандратовіча

ДАСЛЕДАВАННІ ГУРТКА ў 2011 ГОДЗЕ ВЁСКА ПАПКІ

Пасля сустрэчы з Сасноўскай Л. В. крочым далей па вёсцы, пільна ўглядаючыся ў зямлю на вясковых агародах. Наш пошук прыносіць плён у выглядзе кавалкаў керамічнага посуду 16-19 стагоддзяў. Чарговая сустрэча адбылася з Савуць Янінай Юзэфаўнай, 1931 года нараджэння. Бацька яе, Немянёнак Юзэф Піліпавіч, 1904 года нараджэння, як і ўсе навакольныя сяляне, быў малазямельны і арандаваў зямлю. Ён паноў Маленькая Яніна павінна была збіраць крапіву, але дзе ж яе набраць, калі навокал няма ніводнага не пасаджанага кавалачка зямлі. Пайшла да паноў Свідэрскіх, убачыла крапіву пачала рваць. Тут як накінулася на яе пані: “Прэч, свінні, ад маёй крапівы, у нас свае свінні ёсць!” Пад час вайны таксама нацяпеліся страху. Так, аднойчы прыйшлі ў хату да іх партызаны, а тут немцы. Яны прытаіліся, не сталі ўцякаць. Немцы ў хату так і не зайшлі. Таму іх сям’я і партызаны ацалелі. А вось у вёсцы Варанькі людзі і партызаны

кінуліся ўцякаць і ўсіх пабілі. Яе муж з фронту вярнуўся, а вось яго сябра – Швед Пётр прапаў без вестак. З вёскі Папкі не вярнуліся з вайны шасцёра мужчын. Бяслаўны лёс напаткаў і тых, якія не хацелі ісці ваяваць, а хаваліся па лясках. Іх прызналі дэзерцірамі, злавілі і расстралялі. Яніна Юзэфаўна запамніла іх прозвішчы: Каралевіч, Сасноўскі, Савуць.

Цікавымі суразмоўцамі ў вёсцы Папкі з’яўляюцца Астапковіч Рышард Францавіч (1943 г.н.) і яго жонка Астапковіч (Дарожка) Лілія Гіляраўна (1944 г.н.). Прадзед Рышарда Антось быў малазямельным селянінам. Яго сыны Міхась і Іван, каб прахрыць і пракарміць сем’ю, пачалі летам вырабляць цэглу, бо зямля была гліністая, неўрадлівая. За сезон выраблялі да 10000 цаглін і на падводах везлі прадаваць у Мёры, Друю. Магчыма, да гэтай пары ёсць пабудовы, зробленыя з цэглы братаў Астапковічаў. Аднойчы ноччу Іван, застаўшыся ля печы, сачыў за абпалам і заснуў. Раніцай знайшлі яго мёртвым. Ён атруціўся чадам. Асірацелай сям’і прыйшлося дапамагаць Міхасю, у каторага таксама было двое дзяцей: Франц, 1922 г.н. і Альфрэд, 1928 г.н. Франц Міхайлавіч памёр у 1997 годзе, але заставіў цікавую аўтабіяграфію і дакументы, здымкі, якія беражліва захоўваюцца ў сям’і Рышарда. Франц закончыў 7 класаў польскай паўшэхнай школы. Калі прыйшлі бальшавікі, ён навучыўся ў вячэрняй школе рускай мове. Пад час вайны дапамагаў разам з бацькам партызанам. Каб не вывезлі ў Германію, Франц ажаніўся на Варонька Станіславе (1920 г.н.), а ў жніўні 1944 быў мабілізавана ў Войска Польскае. Дома засталася маладая жонка і двое сыноў немаўлят. У польскім войску трапіў у першы польскі гвардзейскі танкавы корпус у горад Хелм. У складзе корпуса вызваляў польскія гарады Жырардув, Варшаву, Познань, Кракаў, Тарунь. Пасля штурму і ўзяцця гарадоў Злотув і Яструв, іх полк атрымаў 7-дзённы адпачынак у горадзе Суленцін. Далей зноў баі, вызваленне Калобжэга, потым Гданьска. Але асабліва запамніліся ветэрану фарсіраванне ракі

Нейсы і баі за горад Нісу і Ротэнбург. Там фашысты прымянялі ў барацьбе з танкамі фаустпатроны, таму было спалена шмат танкаў. Далей былі баі на подступах да Берліну, танкісты польскага корпуса дайшлі да ракі Эльба. Вайна для яго закончылася ля горада Мельнік. Танкісты як раз спяшалі на дапамогу паўстанцам Прагі.

Астапковіч Ф. М. ля баявой машыны

ДЗІСЕНСКІ ПЯРСЦЁНАК ГЕРМАНАВІЧЫ

З Кліменціем Арсенцевічам няспешна крочым па мястэчку, слухаючы змястоўны аповед аб мінулым знакамітага мястэчка Уважліва слухаем аб пошукавай дзейнасці і спыняемся ля зенітнай гарматы, якая ўстаноўлена побач са школай.

Удзельнікі вандроўкі ля зенітнай гарматы

Баявы шлях Франца Міхайлавіча быў адзначаны шматлікімі ўзнагародамі, як савецкімі, так і польскімі: “За ўзяцце Варшавы”, “За ўзяцце Берліна”, “За Одэр, Нісу і Балтыку”, “За Перамогу і Вольнасць”, “Крыж Грунвальда 1 ступені” і інш. Пасля вайны працаваў у калгасе бухгалтарам. Сын Рышард таксама працаваў у калгасе. У вёсцы Папкі ў нас адбыліся яшчэ некалькі цікавых сустрэч з Астапковіч Чаславай Данатаўнай (1930 г.н.) і Лапацкай Тарэзай Пятроўнай (1932 г.н), якія нам апавядалі аб пасляваеннай працы ў калгасе.

В.А.Ермалёнак.

Вось што мы даведаліся з аповеду крязаўцы. “1 ліпеня 1944 года камандзіру 1406 зенітна-артылерыйскага палка гвардыі маёру Сазонаву І.А. Камандуючы артылерыяй 2-га стралковага корпуса аддаў загад зрабіць марш 32 км. з в.Спігплышчына і абараніць мост у Германавічах. У 20.30 гадзін вечара полк заняў пазіцыі і адразу вымушаны быў весці агонь па бамбардзіроўшчыках праціўніка, якія наляцелі бамбіць пераправу. Пад час кароткага, але жорсткага бою, зенітчыкі збілі тры самалёты фашыстаў, але і самі панеслі страты—шэсць аўтамашын. Пад час пажару штабной машыны, ратуючы дакументы і сцяг палка, загінулі капітан Клюко М.І., парторг Дзерябін М.А., і двое радавых салдат. 2 ліпеня фашысты ўсю ноч спрабавалі разбамбіць пераправу, але пад агнём зенітчыкаў не змаглі прыцэльна кідаць бомбы, былі збіты яшчэ два самалёты. Найбольш жорсткі бой адбыўся ў 5.15 гадзін раніцы. Бамбіць мост наляцела адразу 17 “Юнкерсаў”, і 4 “фокевульфы”. Меткім агнём артылерыстаў яны былі разагнаны, два самалёты падбіты, адзін з іх змог

даляцець да вёскі Пестуны ў нашым раёне. У нашым музеі захаваўся прыцэл для бомбакідання з гэтага самалёта.

У Германавіцкай школе знаходзіцца музей, які складаецца з двух раздзелаў. Першы—самы вялікі—складаецца з наступных экспазіцый: “Гісторыя м.Германавічы”, дзе дакументы, здымкі і экспанаты апавядаюць аб мінулым паселішча і асноўных падзеях яго гісторыі, аб славурых **М.Машару**, **П.Касцюкевічу**, гісторыі школы, яе настаўнікаў і вучняў. Другі раздзел прысвечаны 1406 зенітнаму палку і 166 стралковай дывізіі, якая вызваляла Германавічы. У Германавічах ёсць яшчэ адзін цікавы музей мастацтва і этнаграфіі імя **Я. Драздовіча**. Як і школьны музей, створаны дзякуючы пошукавай дзейнасці настаўніцы **Ады Эльеўны Райчонок** і яе вучняў. Размешчаны музей у сядзібным палацы 18 ст. Шырынаў. У 1992 годзе музей стаў дзяржаўным. У ім чатыры невялікіх пакоі і падвальныя памяшканні. У пакоях змешчаны этнаграфічныя рэчы, прадметы побыту сялян, асобны пакой прысвечаны ткацтву і прыладам апрацоўкі лёну.

На другім паверсе ў экспазіцыях першага пакою сабраны матэрыялы аб дзейнасці **Я.Драздовіча** і яго сяброў: **Я.Пачонку**, **М. Машару**, **І.Сікору**, **П. Ластаўку і інш.** Перлінай музея з’яўляецца пакой, дзе размешчаны арыгінальныя творы “беларускага Леанарда да Вінчы”- **Язэпа Драздовіча**. Тут мы можам палюбавацца карцінамі і маляванкамі “**Германавіцкая роўнядзь**”, “**Касцёл у Лужках**”, “**Над Мнютай**”, “**Засценак Янцэвічаў**” і **інш.** Усяго ў музеях захоўваецца каля 7 тысяч экспанатаў. Побач з палацам захаваўся і парк. Пад час вандроўкі па яго сцежкам мне ўдалося знайсці 5 срэбраных капеек 1812 года, а таксама пазбіралі кераміку і кафлю **16-18 стагоддзя**.

Няспешна размаўляючы з цікавым суразмоўцам, мы па яго прапанове вырашылі наведаць яшчэ філіял раённага Цэнтра рамёстваў, які ўзначальвае **С.Рымдзёнак**. Ён займаецца ганчарствам і наглядна нам прадэманстраваў выраб керамічнага посуду. Яго жонка **Ганна** займаецца вырабам глінянай цацкі, а **Ганна Загорская** займаецца ткацтвам. Насычаны першы дзень ужо схіляўся да свайго завяршэння, а мы павінны былі яшчэ знайсці месца начлегу. Вырашылі зрабіць яшчэ адзін рывок, каб значаваць бліжэй да **Лужкоў**. Асфальтавая дарога паміж Германавічамі і **Лужкамі** дапамагла праехаць апошнія 12 кіламетраў лёгка і хутка без прыгодаў. Выбралі зручнае месца ў пойме ракі **Мнюты**, дзе і значавалі, павячэраўшы ўжо пасля заходу сонца.

В. А. Ермалёнак.

“Мёрская даўніна” Выданне Рады музеяў УА “Міёрская ДАСШ №3”

гуртка “Арганаўты мінулага” ДУДА “Міёрскі раённы Цэнтр дзяцей і моладзі”

Над нумарам працавалі: **Ермалёнак В.А., Ермалёнак А.В., Варона Д.А.,**

Кандратовіч І.

Наклад 150 асобнікаў, выдаецца на ахвяраванні.

e-mail ssch3_mior@vitebsk.by, ermaljonak@gmail.com

